

GAGYI JÓZSEF

Határ, amely összeköt

1952 júliusában–szeptemberében Romániában új belső határokat húztak meg, amiről a korabeli sajtó, a Magyar Autonóm Tartomány kapcsán, így írt: „a határ nem választóvonal lesz, hanem a testvériségnek és bizalomnak olyan jele, amely összeköt.” A határ, definíciószerűen, két entitás elválasztására szolgál. A határ funkciója, hogy összekössön – a kommunista párt átalakuló nemzetiségi politikája következtében ez a paradoxon osztja meg és uralja az ezt követő években a romániai magyar társadalmat.

Romániában a területi-adminisztratív átalakítás átvette a szovjet modellt, létrehozta a nemzetiségi kérdés kezelése és megoldása szovjet, egészen pontosan sztálini (azaz Sztálin, mint nemzetiségügyi népbiztos által kidolgozott és gyakorlatba ültetett) valóságát. A szovjet modell átvételének egyedülálló esete volt ez az akkoriban népi demokratikusnak nevezett államokban: egy nemzetiségi autonóm tartomány született. A Magyar Autonóm Tartomány kialakulásának állomásait, körülményeit, az új adminisztratív keretek közé kerülő társadalom állapotát, reakcióit vizsgálok ebben az írásban.

Romániában az 5/1950-es törvény alapján 1950 szeptemberében lépett életbe az új területi-közigazgatási felosztás. Hivatalosan rajonálásnak nevezték, bár nemcsak az jellemezte, hogy a járások helyett ún. rajonokat alakítottak, hanem az is, hogy a megyék összevonásából tartományokat hoztak létre. Eszerint az országot 117 rajon, 28 tartomány, 148 város és 4052 község alkotta,¹ ebből 11 erdélyi tartomány volt. A térképet vizsgálva joggal mondhatjuk, hogy az új határok a történelmileg kialakult felosztást, a természeti-földrajzi tagoláshoz is igazodva, csak a nagyobb országrészek között tartották tiszteletben. Nem alakultak olyan szerkezetek, amelyek ezeket a történelmi határokat metszve, moldvai és erdélyi, vagy havasalföldi és erdélyi részeket egyesítettek volna. Egyetlen kivétel: Predealt Brassóhoz – azaz ahogy az 1950. augusztus 23. tiszteletére történt ünnepélyes átkeresztelés után nevezték:

¹ Nem számítva a főváros, Bukarest rajonjait. Veress 2002: 199.

Sztálinvároshoz – csatolták. Egyes szerkezetek Erdélyben addig össze nem tartozó vidékeket fogtak egybe: Zilah Kolozsvárhoz, Szilágysomlyó Nagyváradhoz, Nagykároly Nagybányához, Gyulafehérvár Dévához, Felsővisó Besztercéhez, Balázsfalva Marosvásárhelyhez került. Akadt olyan megye is, amelyet kétfele daraboltak: Csík megyéből Gyergyó Maros, Csík pedig Sztálin tartomány része lett.

A minket érdeklő vidék, a történelmi Székelyföld két tartomány között oszlott meg, Maros tartomány hat rajonból állt: Marosvásárhely, Ludas, Dicsőszentmárton, Régen, Erdőszentgyörgy, Gyergyó. Sztálin tartomány rajonjai: Brassó, Rákos, Udvarhely, Csík, Kézdi és Sepsi. Ez rövid átmeneti állapotnak bizonyult, csupán két évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy újrajazolják a térképet.

1952: új nemzetiségi politika Romániában

1952. július 18-án jelent meg a párt lapjában, a *Scântea*-ban a Román Népköztársaság új Alkotmányának tervezete, 1952. szeptember 24-én pedig összeült a Nagy Nemzetgyűlés. Az 1948 márciusában megválasztott testületnek ez volt az utolsó ülészsaka, és az 1948. április 12-i Alkotmány után ezt az új alaptörvényt is megszavazta,² valamint az új választási törvényt. Ezután november 30-ára új nemzetgyűlési választásokat írtak ki. A történészek meg egyeznek abban, hogy 1952-ben egy korszak lezárult, egy másik elkezdődött a második világháború utáni szocialista Románia történetében. A vízválasztó azonban nem az új Alkotmány volt, hanem még azt megelőzően az ún. „jobboldali elhajlók” ellen indított támadás, a párt vezető csoportja egységének, Gheorghiu-Dej pártfőtitkár egyeduralmának a megerősödése. Mindez azonban csak része volt egy általánosabb, a szovjet tömb országaiban zajló folyamatnak: a „cionista összeesküvők”, a zsidó és más kisebbségi származású vezetők elleni fellépésnek. A folyamatot 1951 novemberében a csehszlovák kommunista párt főtitkára, Rudolf Slansky letartóztatása indította el. Romániában az 1952. február 29.–március 1-i központi bizottsági plenárison érte az első támadás az akkori KB titkár és pénzügyminiszter Luka Lászlót, és implicit módon társait, Ana Pauker külügyminisztert és Teohari Georgescu belügyminisztert (a vezetés „moszkovitának” nevezett szárnyát). Úgy tűnik, a hatalommegerősítő manővert Moszkvában határozták el, és a jelzést, hogy eltávolíthatja a hatalmi vetélkedésben vele szembenállókat, szintén

² Az alkotmány számos bekezdést szó szerint átvett az 1936-os szovjet alaptörvényből. R. Siile 1990: 224.

Moszkvából kapta Gheorghiu-Dej, de a taktikát helyben dolgozták ki, mégpedig szovjet tanácsadók segítségével és felügyeletével.³ Luka ellen KB kommisszió indított vizsgálatot, majd a május 26–27-i plenárison elhatározták a pártból való kizárását. Június 2-án Gheorghiu-Dej lett a miniszterelnök – azaz nyilvánosan is a pártállam egyszemélyes vezetője. Július 5-én felmentették külügyminiszteri tisztségéből Ana Paukert. Teohari Georgescu már a májusi plenáris másnapján, május 28-án menesztette Gheorghiu-Dej embere, Alexandru Drăghici. Az új alaptörvény ily módon a Gheorghiu-Dej körüli egységben megerősödő román pártvezetés sztálinista alkotmánya.

Az utóbbi években megjelent, az ötvenes évek Romániájával foglalkozó könyvek szaktekintélyeknek számító román vagy külföldi szerzői (Victor Frunză, Stelian Tanase, Denis Deletant, Robert Levy) nem említik az 1952-es évvel kapcsolatban az új alkotmánynak az országszervezés, a nemzeti-ségi kérdés kezelésének szempontjából sajátos kitételét: a MAT megalakítását. Az évtizedekkel ezelőtt nyugaton megjelent könyvek szerzői (Stephen Fischer-Galați, Ghiță Ionescu) sem méltatták különösebb figyelemre az eseményt. Ionescu három mondatot írt arról, hogy az alkotmány egyik pontja autonómiáról beszél, hozzátéve, hogy a tartomány területén is érvényesek a központi rendeletek és határozatok, azaz már születésekor sem volt semmiféle esélye annak, hogy ez a tartomány egy központ alatti egységgé („some sub-federal unit”) váljon.

Térszerűen vannak történészek, akiket nem hagy közömbösen a MAT létrejötte és működése, és behatóbban foglalkoznak a jelenséggel – csak éppen nem saját kutatásokra, hanem a korabeli sajtóra, az elmúlt történelmi korszakban Romániában kiadott, ideológiával átitatott kiadványokra, az azokban megfogalmazott gondolatokra támaszkodnak. Például az 1995-ben megjelent *A romániai magyarok* című könnvben a szerzők, Nicolae Endroiú és Vasile Pușcaș alaptétele: 1944 után a magyar nemzetiség privilegiált helyzetben volt, a MAT ennek egyik bizonyítéka. Szerintük a tartomány a helyi néptanács által elfogadott „szabályzat” szerint működött (mint tudjuk, ennek a szabályzatnak a kidolgozása és elfogadása csak ígéret maradt),

3 Dennis Deletant szerint „bár a tisztogatásra a jel Sztálintól jött, az áldozatok kiléte magától értetődött – és Dej a szovjet tanácsadókra hallgatva saját érdekében is cselekedett. Az »elhajlók«, Ana Pauker, Luka és Georgescu elleni vádakát Constantinescu, Chișinevschi és Mogyorós Sándor eszelték ki és véglegesítették, a szovjet tanácsadók szoros felügyelete alatt, akik közül a legfontosabb volt Alexandr Mihajlovics Szaharovszki, a biztonsági problémák tanácsadója a Belügyminisztériumban. Egy másik tanácsadó, akire hallgattak, Mark Boriszovics Mitin, a SZKP KB tagja, a For a Lasting Peace, for a Peoples Democracy folyóirat főszerkesztője.” Deletant 2001: 185.

valamint „a magyar kulturális és ideológiai tevékenység különlegesen intenzív volt ebben az időszakban”.⁴ Hasonló ideológiára és tudásra alapozott ismeret elegendő arra, hogy napjainkban a médiában román közszereplők időnként a MAT-ról az árnyalatok mellőzésével, pillanatnyi politikai érdekekre figyelve nyilatkozzanak. Mindezek miatt úgy gondolom, ennek a témának az alapos feltárása, vizsgálata, és ennek nyomán egy árnyalt tudományos álláspont kialakítása inkább a magyar kutatókra hárul.

A második világháború utáni Romániában élő magyar kisebbség helyzetét vizsgáló első tanulmányok egyike 1963-ban jelent meg, szerzője Telegdi Elek. Az időszakot három nagyobb részidőszakra osztja: az első jellemzője „a magyarok szövetsége a többségi románsággal”, a másodiké, mely 1952-től az '56-os forradalom utáni tömeges megtorlások kezdetéig tart, a „taktika és együttélés”, míg az utána következő harmadiké „a magyar kisebbség szocialista jelszavak fedezetében történő perzekúciója”. A második szakaszban minden területen elszigetelik, vagy módszeresen eltávolítják a vezetésből a kisebbségek tagjait. De Sztálin halálát követően Romániában a sztálinista vezetők óvatosak: egyszerre propagálják a jogegyenlőséget és erősítik a centralizációt, valamint a „románosítási politikát”. Létrejön a MAT, de „valójában ahhoz képest, amelyeket azelőtt a Magyar Népi Szövetség élvezett, a romániai magyarok jogainak korlátozásáról van szó”, megindul a nagyobb városok számarányának mesterséges átalakítása, és Kolozsváron, valamint más, akkor még magyar többségű nagyvárosokban, ellentétben Marosvásárhellyel, magyar intézményeket számolnak fel, anélkül, hogy újakat hoznának létre.⁵

Schöpflin György 1979-ben megjelent összefoglalásában a belső nyomás és formális engedmények kettősségét tartja jellemzőnek a MAT megalakításával teremtett helyzetre. A fordulópontot véleménye szerint Gheorghiu-Dej-nek 1953 januárjában tett kijelentése jelenti, mely szerint Romániában végleg megoldódott a nemzetiségi kérdés. Ez a nyilatkozat a későbbiekben ürügyül szolgált, hogy bárkit, aki nemzetiségi politikájukat kritizálta, a sovinizmus vádjával illessék. Az engedmények kirakatjellegét bizonyítja, hogy a MAT Statútuma soha nem készült el, az autonómia csupán nevében létezett, a tartomány szervezete semmiben sem különbözött a többi tartományétól, ugyanakkor „létre hivatkozva megtagadták, hogy más területeken magyar kulturális intézmények

4 Endroi-Puşcaş 1995: 24–25.

5 Telegdi Elek írás a brüsszeli Nagy Imre Intézet kiadványában, az Etudes-ben jelent meg 1963-ban.

jöjjenek létre; ez a tartomány így voltaképpen »magyar gettónak« bizonyult.» (Schöpflin 1979: 39)

Lipcsey Ildikó véleménye szerint a MAT abban különbözött az ország többi tartományától, hogy a helyi lakosság természetes állapotát ismerték el a keretek kialakításával.⁶ Ez a gesztus egyrészt, látszólag, az egység eszmét tagadta. Másrészt lehetőséget adott arra, hogy Gheorghiu-Dej bejelentesse: Romániában megoldották a nemzetiségi kérdést,⁷ és ez alapot teremtett a későbbiekben a központi nemzetiségi szervezeteknek (a Magyar Népi Szövetség, a Nemzetiségi Minisztérium) az elzárkózás lehetőségét hordozó, ideje múlt intézményekké nyilvánítására és megszüntetésére.

Tóth Sándor álláspontja a MAT létrehozása szempontjából igen határozott: az a romániai magyarság szervezetileg reprezentált, kollektív személyiségét, a képviselő Magyar Népi Szövetséget meggyengítő, majd felszámoló „szálamitaktika” utolsó lépésének tekinthető. (Tóth 1990: 47.) A sikeres érdekmegosztás eredményeként akkoriban ezt csak kevesen vették észre. Mindazok a vezetők, akik Marosvásárhelyen hatalmat szereztek, új, alakuló intézmények élén növelték hatalmukat, nem gondolkozhattak úgy, mint a kolozsváriak, akik hatalmukat, pozícióikat, intézményüket féltették. Tóth Sándor egy korabeli belső jelentés⁸ társszerzője is. A jelentésben külön alfejezet foglalkozik a kérdéssel: hogyan viszonyul a romániai magyar értelmiség a MAT létrehozásához, szerepéhez. Egyértelmű az aggodalom: Kolozsváron és más helységeken a magyar nyelvűség visszaszorítása tapasztalható; a magyar intézmények működését korlátozzák, a MAT-ba való átköltöztetésüket lebegtetik, román társintézményekkel való összevonásukról beszélnek. A „Románia közepén megalakuló kis Magyarország” kép él azokban, akik a tartomány határain belül vannak; „kirakat-tartomány”-nak látják és nevezik azok a mérvadó értelmiségiek, akik a tartományon kívül élnek. Ez az 1952-től kialakuló helyzet a romániai magyarság máig élő, alapvető területi, de ezen túl, a mentalitásban is kimutatható megosztottságát mutatja.⁹

6 Lipcsey Ildikó 1987-ben megjelent írása a MAT-ra emlékeztetett a megalakulás 35-ik évfordulóján.

7 *Igazság* 1953. január 29.

8 A jelentés címe: A magyar értelmiségi körökben jelentkező burzsoá-nacionalista befolyások elleni harc néhány problémája. A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem RMP-alapszervezete büroójának megbízásából készült jelentés. 1954. december – 1955. március. Történeti kényszerpályák... 179–190.

9 Ide sorolom a mai, úgynevezett „belső anyaország”-ra, más területek magyarságának sorától függetlenül kialakítandó „Székelyföld-autonómiára” vonatkozó elképzeléseket.

Vajon az 1952-es alkotmánnyal, a MAT létrehozásával új nemzetiségi politikát alapoztak volna meg Romániában?

Mélykúti Ferenc szerint igen: a nemzetiségi intézmények, a megszűnő Magyar Népi Szövetség kivételével, 1956-ig még gyakorlatilag érintetlenek maradtak és működhettek, de ekkor jött létre az a politikai-ideológiai alap, amely megkönnyítette a nemzetiséget homogenizáló hatalmi szándékot. A párt nemzetiségi politikája kétarcúvá vált, a hivatalos rendeletek és utasítások mellett egyre nagyobb volt a szerepük a titkos, csak szóban közvetített utasításoknak, rendeleteknek.¹⁰

Az, hogy a Szovjetunióban a sztálini útmutatás szerint megoldották a nemzetiségi kérdést, és ennek eredményeként autonóm köztársaságok és autonóm tartományok születtek, köztudott volt az '52-es alkotmány előtt is. Romániában azonban, tudomásom szerint, eddig az időpontig nem került nyilvánosságra olyan román pártjavaslat, amely magyar vidékek autonóm adminisztratív szerkezetbe, tartományba való összefogását tervezné, megengedhetőnek tartaná. Vincze Gábor szerint mivel „a Székelyföldet két román többségű tartomány között osztották fel (1950-ben – G. J.) [...] a nyilvánosság előtt a Magyar Autonóm Tartomány létrehozásának egyik indoka a fenti sérelmes intézkedés megszüntetése volt.”¹¹ Kutatásaim során a levéltárban, valamint az 1952 júliusa és októbere között megjelent sajtóanyagban nem bukantam annak nyomára, hogy valaki nyilvánosan is sérelmesnek tartaná az 1950-es felosztást, és hogy az új szerkezetet a sérelem megszüntetéseként kezelte volna. Azt is vizsgálándónak tartom, mennyire volt román többségű a két tartomány. Az biztos, hogy a Maros tartományi első titkár, Nagy Mihály 1951-ben történt leváltásáig mindkét tartományban magyar első titkár volt.¹²

A MAT első lépései

Azok, akik csak közigazgatás-történeti szempontból vizsgálják a MAT-ot, sajátos helyzetet rögzíthetnek. Ugyanis ez egy olyan területi-adminisztrációs

¹⁰ Lásd Mélykúti Ferenc kéziratát: A magyar nemzeti kisebbség helyzete Romániában 1944-től 1968-ig, különös tekintettel a Magyar és Maros-Magyar Autonóm Tartományra. Doktori disszertáció, 1993. 22–23.

¹¹ Lásd Vincze Gábor: Nemzeti kisebbségtől a „magyar nemzetiségű románokig”. *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*. Státus, Csíkszereda, 1999. 80.

¹² Sztálin tartományban az az 1911-ben Marosvásárhelyen született, a városban illegális múltjáról ismert Csupor Lajos, akit 1952. július 23-án az alakuló Magyar Autonóm Tartomány pártbizottsága első titkárává neveznek ki.

szerkezet, amely megalakulásának pontos idejét nehéz behatárolni. Az bizonyos, hogy 1952. szeptember 24., a létrehozását szentesítő új Alkotmány megszavazása előtt már működött.¹³ Annál könnyebb behatárolni a megszűnését: 1960. december 18., a Nagy Nemzetgyűlés alkotmánymódosítása.

A MAT egy adminisztratív keretbe egyesítette a történelmi Székelyföld kistájakait (valamint Szászrégen és Maroshévíz környékét). A mából visszatekintve úgy fogalmazhatok, hogy utoljára ekkor volt egységes régió a Székelyföld. A MAT története: a Székelyföld ötvenes évekbeli története.

1952. július 18-án nyilvános vitára bocsátották a Román Népköztársaság új Alkotmányának tervezetét. Ebben az Államrendről szóló fejezetben a következő olvasható:

„19. szakasz. – A Román Népköztársaság Magyar Autonóm Tartománya a kompakt magyar székely lakosság által lakott területből áll, és az Autonóm Tartomány lakossága által megválasztott, autonóm adminisztratív vezetősége van. A Magyar Autonóm Tartomány rajonjai: Csík, Gyergyó, Udvarhely, Régen, Erdőszentgyörgy, Sepsiszentgyörgy, Marosvásárhely, Kézdivásárhely, Toplica. A Magyar Autonóm Tartomány adminisztratív központja Marosvásárhely város.

20. szakasz. – A Román Népköztársaság törvényei, az állam központi szerveinek rendeletei kötelezőek a Magyar Autonóm Tartományban.

21. szakasz. – A Magyar Autonóm Tartomány Szabályzatát a Magyar Autonóm Tartomány Néptanácsa dolgozza ki és jóváhagyás végett a Román Népköztársaság Nagy Nemzetgyűlése elé terjeszti.”¹⁴

Az ezt követő napokban, még azelőtt, hogy az új alkotmányt megszavazták volna, kialakítják az új tartomány párt- és államszerkezetét. Július 23-án este beiktatják az új tartományi pártvezetőséget (első titkár, titkárok, bírótagepok), valamint a Tartományi Pártkollégium tagjait. A tartományi pártbizottság első titkára Csopor Lajos (aki előtte Sztálin tartomány első titkára volt),

¹³ A Román Munkáspárt Központi Bizottsága mellett működő Központi Pártellenőrző Komisszió (Comisia pentru Controlul Partidului, CCP) kiküldötte, Táraboi elvtárs mondta a tartományi pártkollégium 1952. augusztus 15-i gyűlésén: mivel a Magyar Autonóm Tartomány már kialakult, és vannak elvtársak, akik jól ismerik a rajonokat, ezért meg kell állapodni a munkatervben, hogy mindenki megismerhesse a tartomány sajátosságát/specifikumát, mert az a legfontosabb, hogy megismerjék a nemzeti helyzetet és az ellenség megnyilvánulásait. Lásd: Arhiva Națională a Județului Mureș [Maros Megyei Állami Levéltár] a továbbiakban: ANM. Fond 1134 Comitetul Regional Mureș al PCR [az RKP Maros Tartományi Bizottsága] a továbbiakban: CRMP, 1952/53: Colegiul de Partid, 1–8.

¹⁴ *Buletinul Oficial al Marii Adunării Naționale a Republicii Populare Române*. Nr 1. 1952. szeptember 27.

a titkárok: Lucaci Vasile (Lukács László) szervezési titkár (azelőtt is ezt a funkciót töltötte be), Kapusi József agrártitkár (azelőtt gazdasági titkár volt), Szász Mihály gazdasági titkár (azelőtt gazdasági osztályvezető), Szövérfi Zoltán propaganda és agitációs titkár (azelőtt propaganda és agitáció osztályvezető). Ebben a vezetőségben még egyetlen román sincs és ez az állapot nem is tart csak igen rövid ideig. 1953 januárjában már Bățaș Ioan a szervezési titkár, tehát a második ember, Lukács a propaganda és agitációs titkár, Szövérfi újra propaganda és agitációs osztályvezető. Rögtön ezután összeállítanak egy munkatervet, és ennek nyomán, 1952. július 24–30. között a pártszervek és az államhivatalok élén végrehajtják a cseréket, átveszik az ide sorolt rajonokat, és átadják azokat, amelyek más tartományokhoz kerültek.¹⁵

A Tartományi Néptanács elnöke Bugyi Pál (azelőtt Sepsi rajon első titkára, tehát mondhatni, hogy Csuporral együtt jött), alelnökök: Bodor András (azelőtt is alelnök), Lungu Gheorghe (azelőtt is a Néptanácsnál dolgozott), titkár Radu Stefan (azelőtt a tartományi pártbizottság mezőgazdasági osztályvezetője).

Július 29-én már meg is tartja első ülését a Magyar Autonóm Tartomány ideiglenes Végrehajtó Bizottsága.¹⁶ Egyetlen fontos napirendi pont: a gabona-betakarítás, a cséplés, a beszolgáltatás helyzete.

Augusztus folyamán átszervezik az új tartományhoz tartozó pártaktívát, számba veszik a párttagokat. Ennek keretében a pártiratok állapotáról is helyzetkép készül, amelyből kiderül, hogy igen nagy a rendetlenség. Rengeteg az elveszett tagkönyv, a párttagok személyi dossziéjából készült kartotékok 45 százaléka hiányzik, ezt utólag kell elkészíteni túllórázással – panaszkodik a pártkönyvek és párttag-nyilvántartás részleg vezetője. A rajonbeli káderek felkészületlenek: Udvarhely rajon részlegvezetője például nem tudja, mi a teendő a párttagkönyv megrongálása, elvesztése esetén.¹⁷

Az év végi statisztikák szerint a tartományban 21.598 párttag van, közülük 3.880 román és 17.583 magyar nemzetiségű. Vidéken 428 községben van, 77-ben (15%) nincs párt-alapszervezet. Az utóbbiak nagyobb része román település Szászégen és Marosvásárhely rajonokban. Kézdi, Sepsi és Udvarhely

¹⁵ ANM, Fond 1134 CRMP; 45/1952/45, Planuri de Măsuri și Planuri de Muncă, 105–109.

¹⁶ *Előre*, 1952. augusztus 3.

¹⁷ ANM, Fond 1134 CRMP; 55/1952. 183–186. Secția organelor conducătoare de partid, sindicat și UTM, Raport de activitate a sectorului carnet de partid și evidența membrilor, 18. august 1952.

rajonokban viszont minden községben van pártalapszervezet.¹⁸ A párttagok aránya a teljes lakosságoz viszonyítva mintegy 2,9%.

A pénzügyi fegyelem gyengése miatt Sepsiszentgyörgy rajonban július végén ellenőrzést végeznek, és az eredményekről augusztus 1-jén számolnak be. Eszerint megállapították az adóbevélyűjtés elégtelenségét, ami alapvetően hozzájárult ahhoz, hogy ne teljesítsék a pénzügyi tervet. Mindabból, amit tapasztaltak, kiviláglik, hogy „a Luka László-, Ana Pauker-, Teohari Georgescu-féle jobboldali elhajlásnak mély gyökerei vannak Sepsiszentgyörgy rajonban”.¹⁹

Az új tartomány élelemellátásának kérdéseit augusztus 11-én tekintik át. Jelen van a gyűlésen Csupor Lajos első titkár, Szász Mihály gazdasági titkár, a beszámolót a Tartományi Néptanács Kereskedelmi Igazgatóságának vezetője, Kovács Sándor (aki eddig is ebben a funkcióban volt) tartja.²⁰ Kiderül, hogy igen rossz a húsellátás: Marosvásárhelyen az elmúlt hetekben hetente négy napon osztottak húst, de ez berbécs-hús²¹ volt, amit ímmel-ámmal vettek az emberek. Sepsiszentgyörgyön viszont már 3 hónapja nem osztottak húst, ezért Csupor Lajos úgy dönt, hogy ezután a marosvásárhelyi húsadag negyedét (egy napi berbécs-hús-adagot) át kell irányítani Sepsiszentgyörgyre. Vlahicán, a jelentős munkásközpontban az eltelt hetekben 4500 kilogramm húsrá lett volna szüksége, ehelyett csak 1400 kilogrammot tudtak odaszállítani.

Marosvásárhelyen megszokott dolog a sorban állás. A zöldség-, gyümölcsellátással és -árusítással foglalkozó Partizán Vállalat nem intézkedett a több helyszínen történő árusítás érdekében. A vezetőség arra hivatkozik: olyan kevés az áru, hogy az a létező üzletek ellátására sem elegendő. Csupor Lajos javasolja, hogy vagy erősítsék meg, vagy cseréljék le a Partizán vezetőségét. Egyébként egy augusztusi néptanácsi jelentés szerint „szövetkezeti vonalon” a lakosság zöldséggel és gyümölcssel való ellátására 2445 tonna termékre lett volna szükség, ám ebből csak 213,6 tonnát (8,7%) tudtak biztosítani.²²

Komoly gondok vannak az új rajonok ellátásával. A Sztálin tartományi kereskedelmi egységek felszerelés nélkül adták át a rajonok üzleteit, ezt

18 ANM, Fond 1134 CRMP, 51/1952. 1–10. Tabele statistice lunare cu privire la membrii și conducere de partid.

19 ANM, Fond 1134, CRMP, 57/1952. 119–122. Secția Plan-Finanțe-Comerț-Cooperație, Referat asupra cercetării aparatului financiar al Sfátului Popular Raional și orașul Sfințu-Gheorghe. 1 august 1952.

20 A továbbiakban az itt elhangzottakból idézek. ANM, Fond 1134 CRMP, 57/1952. 122–125. Secție Plan, Finanțe, Comerț și Cooperație. Jegyzőkönyv, felvetett 1952. augusztus 11-én az ellátással kapcsolatos problémák megtárgyalásáról szóló munkaülésem.

21 Ld. birkahús.

22 ANM, Fond 583 SPRM, 1/vol.2/1952. 141–145. Consiliul Executiv regional, Raport asupra aprovizionării populației cu legume și fructe.

jelentették is a minisztériumnak, ahonnan azt a választ kapták, hogy mindent vissza kell kérni, és ha nem történik ez meg, akkor bírósághoz kell fordulni. Emiatt megakadt az élelmiszeripari egységek ellátása, az Alimentara Vállalat Marosvásárhelyről, de már a szeptemberi készletből látja el a Sepsi és Kézdi rajon üzleteit, ami „nem helyes” (illetve a nagy távolság miatt rendkívül nehézkes és költséges). Akadozik a liszttel való ellátás, a két rajonban egyes malmok leálltak. Sepsiszentgyörgyön alacsony a sütőkemencék kapacitása, reggel tíz óráig elfogy az aznapra sült kenyér. Két, átadás előtt álló vendéglő van Sepsiszentgyörgyön és Kézdivásárhelyen, de sajnos a még szükséges építőanyagot és felszerelést a sztálinvárosiak elszállították. Kézdivásárhelyen egy borjűhizlalda működik, itt az állatokat levágták, és szintén elszállították (vagy talán találóbba, ha azt írom: elmenekítették) a sztálinvárosiak.

Az ellátási gondokra az elkövetkező hónapokban újra és újra visszatérnek, személyesen Csupor Lajos első titkár vezeti ezeket a gyűléseket. Talán ez is az átadás-átvétel része: az új első ember áttekinti, kézbe veszi a legfontosabb kérdések megoldását. Másrészt propagandafofás: például Csupor kifakad, amikor Marosvásárhely krumplicellátásáról van szó, hogy az Albina téri üzlet a szervezetlenség és a protekció melegágya, zárás után szolgálják ki az ismerősöket, míg „a prolik napokig állnak ottan s nem kapnak”.²³

Dokumentálható, hogy a vezetőség magyar lesz. Eltávozik Bota Nicolae tartományi első titkár, Pura Dumitru titkár, Cardan Nicolae tartományi néptanácsi elnök, Bob Ioan tartományi néptanácsi alelnök. Az 1953. január 18–19-én tartott pártkonferencián a MAT tartományi pártbizottságába 41 tagot és 9 póttagot választanak, ebből 8-an románok. A büro 11 rendes tagja közül 1, az 5 póttag közül pedig 1 román.²⁴

A „nagy népi tanácskozás”

A MAT megalakítása a legfelső pártvezetés döntése alapján, váratlanul és különösebb előkészítés nélkül történt. Hiányzanak az erre vonatkozó kutatások, nem lehet tudni, miért nem 1950-ben, az ország első területi-adminisztratív átszervezésekor alakítottak magyar autonóm tartományt vagy tartományokat Romániában. Feltételezhető, hogy ez a lépés az új Alkotmányhoz, a szovjet modell hű másolásához kötődik, ami 1952-ben történt meg.

²³ ANM, Fond 1134, CRMP, 57/1952. 142–150. Secția Plan-Finanțe-Comerț-Cooperatie.

Jegyzőkönyv, felvétel 1952. október 16-án a tűzifaellátással, élelmiszerellátással kapcsolatos problémák megtárgyalásáról szóló munkautalás.

²⁴ ANM, Fond 1134, 64/1952. Conferința organizatiiei regionale de partid RAM.

Az új alaptörvény bejelentését az új Alkotmánytervezet vitája követte. Ez nem volt más, a szervezők szándéka szerint, mint egy a Szovjetunió és Sztálin, a Román Munkáspárt és vezetői körüli egységet propagáló, nagyméretű kampány, melynek a magyar társadalom felé igen határozott, a nemzeti kérdés megoldását népszerűsítő, a magyar egységet, ezen belül a katolikus egyház tevékenységét elítélő jelleget mutatott.²⁵

A „nagy népi tanácskozás” során, ami a tervezet közzétételétől a megszárazásig tartott, párhuzamosan zajlott a két folyamat.

Egyrészt tartományi, rajoni, városi, községi szinteken kibővített néptanácsai üléseket tartanak, ahol az új Alkotmányt vitatják meg; ezt követik a falusi, üzemi, városnegyedi, vagy szűkebb munkahelyi (műhelyben, szerűn tartott) gyűlések. A legelső szint: a háztömbgyűlés.²⁶ A kampány a tervezet megjelenésekor indul, és a megszavazás előtt rajoni szintű nagy népgyűlésekkel végződik, ahol összegzik a vita eredményeit.²⁷

Másrészt a rádióban, a sajtóban mindennapos a meggyőzés. A megjelenítés főbb formái:

1. az Alkotmánytervezetnek vagy egyes részeinek részletes kommentárja;
2. ismert közéleti személyek (bólogató, lelkesítő) hozzászólásai;
3. riportok, beszámolók a tanácskozásokról, gyűlésekről;
4. riportok különböző (székelyföldi) színterekről, arról, hogy a dolgozó emberek hogyan fogadják az Alkotmánytervezetben foglaltakat;

²⁵ A tartományi pártbizottság munkatervében, amely az Alkotmánytervezet nyílt vitájának a megszervezéséről szól, a következő olvasható: „A nemzeti kisebbségek lakta rajonokban figyelembe veszik minden rajonnak és minden helységnek a sajátosságait, és az Alkotmány magyarázatára nagyméretű munkát kell folytatni, népszerűsíteni kell a párt és a kormány marxista-leninista nemzetiségi politikáját, a nacionalizmus és a sovinizmus elleni harcot, le kell lépni a katolikus egyház és más reakciós elemek népellenes, sovén tevékenységét.” ANM, Fond 1134 CRMP, 45/1952. 110–117. Plan de măsurii și de muncă, Plan de muncă cu privire la organizarea dezbaterii publice a proiectului de Constituție a RPR.

²⁶ Háztömbgyűlés az Alkotmánytervezet megvitatására. *Vörös Zászló*, 1952. augusztus 30.

²⁷ Például Csík rajon Népi Demokrácia Frontjának tanácsa szeptember 17-én a kultúrház nagytermében tartott nagygyűlésen számolt be az Alkotmánytervezet megvitatása és népszerűsítése során a rajon területén elért eredményekről. Fontos lehetett az esemény, mert ott volt Juhász Lajos, az NDF országos tanácsának, az MNSZ központi vezetőségének tagja, Csupor Lajos, az RMP tartományi bizottságának első titkára. Amint Bokor Mózes, a Csík rajoni RMP első titkára beszámolt róla: „a rajon területén 53.144 dolgozó (Csík rajon ekkori lakosságszáma kb. 80.000 lélek volt – G. J.) vett részt az Alkotmánytervezet megvitatásában. A dolgozók 432 szakszervezeti és 455 NDF körben vitatták meg az Alkotmánytervezet. A viták során az abban résztvevők 1100 kérdést tettek fel az Alkotmánytervezet egyes szakaszaival kapcsolatban.” *Vörös Zászló*, 1952. szeptember 23.

5. 'válasz az állampolgárok kérdéseire' típusú rovatok: név szerint említett állampolgárok (élmunkások, sztahanovisták, kollektivista parasztok) kérdéseit válaszolják meg röviden.

Érdeemes kicsit részletesebben szólni a *Scânteia*-ban megjelent, a MAT-ot érintő írásokról. Összesen 10 cikkről van szó. Az első az Alkotmánytervezet közzétételének másnapján, július 19-én, az utolsó szeptember 16-án jelent meg. A keretet adó első és utolsó cikkek írói romániai magyar politikusok: Bányai László parlamenti képviselő és Juhász Lajos, a Magyar Népi Szövetség vezetőségi tagja. Bányai László cikkének címe: *Hazánk egyenlő jogokat élvező fiai*. Megtudjuk: „Ennek a tervezetnek minden szavát áthatja a proletár internacionalizmus elve, a harci testvériség, amely alakul a különböző nemzetiségű dolgozók között, akik egyenlő részesei a szocializmus építése fénylő művének”. A MAT létrehozása „újabb bizonyítéka annak a következetességnek, amellyel a párt és a román népi demokratikus állam alkalmazza a marxista-leninista tanításokat a nemzeti kérdésben. Ennek a fontos intézkedésnek az a rendeltetése, hogy megerősítse a román nép és a nemzeti kisebbségek közötti barátságot és kölcsönös bizalmat; fokozott lehetőséget fog adni a tartomány magyar népének, hogy részt vegyen a román néppel együtt a szocializmus építésének művében.”

Juhász Lajos cikkének címe: *A Román Népköztársaság erejének jelentős forrása*. Három részre tagolódik: a múlt bemutatása, amikor a román és magyar kizsákmányolók egyaránt elnyomták a román és magyar dolgozókat, és egymás ellen uszították őket. Következik a jelen bemutatása, azé a jelené, amikor a fel szabadulás és a népi hatalom meghozta a nemzeti kérdés megoldását; sorolja a számokat, mi mindennel rendelkeznek a magyar dolgozók, részt vesznek az országvezetésben és román testvéreik mellett élmunkások és sztahanovisták. Végül beszél a MAT jövőjéről: milyen gazdasági egységeket építenek majd a közeljövőben,²⁸ hiszen „Sztálin tanításától vezérelve, a párt vezetősége úgy biztosítja a MAT magyar népességének jólétét, hogy a tartomány természeti kincseit felhasználva fejleszti a szocialista ipart”. Így „a MAT a testvéri egység és együttműködés képe lesz, amely a bármiféle nemzetiségű, magyar, román, német dolgozók teljes jogegyenlőségére alapul”.

Egy kivételével, amelyről részletesebben szöveg majd, a cikkek lírai hangvételű, az új élet eredményeit bemutató riportok – csak éppen nem román

28 Például átadják a gyulakutai hőerőművet, elkezdik építeni a Székelyudvarhely–Csíkcsicsó vasútvonalat, a gyergyószentmiklósi lenáztatót, a csíkszeredai posztógyárat és a Hargitafürdőn kitermelt kaolint feldolgozó fajanszgyárat, nagy volumenű tőzegkitermelést indítanak Csíkszereda határában.

vidékekről, hanem a „kompakt magyar tömegek” lakta székely rajonokból. *A Maros völgyén keresztül* a címe egy július 25-én megjelent terjedelmes, több tudósító anyagából összeállított cikknek. Aneta Almasan ír augusztus 16-án Ditróról és a ditróiakról *Új élet hajnala a székely falvakban* címmel. Demeter József, a RMP Udvarhely rajoni titkára *A régi és a mai Udvarhely* címmel közöl cikket augusztus 20-án. I. Luchian augusztus 22-én megjelent írásának címe: *Testvériség* Arról ír, hogy két szomszéd falu, Székelymuzsna és Ereked a múltban egyaránt szenvedett a román és magyar kizsákmányolóktól; ma közöttük húzódik a Magyar Autonóm és Sztálin tartománynak a határa, de mivel mind a két faluban kollektív²⁹ működik, és kollektivisták egymást eddig is sokat segítették, a határ nem választóvonal lesz, hanem a testvériségnek és bizalomnak olyan jele, amely összeköt.

Július 30-án jelent meg egy terjedelmes írás (a fordítása a *Romániai Magyar Szó* július 31-i számában). *Konzultáció* volt a rovatcím (magyarra így fordították: *Elméleti tanácsadó*), s a cikkcím pedig: *A MAT létrehozása – a párt leninista-sztálinista nemzeti politikájának újabb sikere*. Úgy gondolom, hogy ezt a megjelenés után a pártoktatás keretében dolgozták fel – tehát a RMP román nemzetiségű káderállománya számára is ez tartalmazta a hivatalos, elsajátítandó álláspontot és a hivatalos érvelést, a kötelező doktrínát. Az írást kijegyzeteltem, mint ahogy egykor tették a konzultáció résztvevői. Az egyik alapvető tétel: a *MAT megerősítése, akárcsak minden más vívmány a nemzeti kérdés megoldása terén, megfelel a dolgozó román nép alapvető érdekeinek*. A MAT integráns részét képezi a Román Népköztársaságnak, mint minden más tartománya az országnak. Sztálin is kijelentette az autonómia fogalmának meghatározása kapcsán, hogy „az autonómia nem jelent függetlenséget”, hanem ellenkezőleg, a területi autonómia a nemzeti összetételükben különböző tartományok és a központ „egyesülésének legreálisabb, legkonkrétebb formája”. A területi autonómia a központi államhatalom megerősítésének ügyét szolgálja, és éppen ezért az Alkotmánytervezet 20. szakasza kimondja, hogy *az RNK törvényei, az állam központi szerveinek határozatai és rendeletei kötelezőek a MAT területén is*. A magyar dolgozók mély hálát éreznek a párt és kormány, a román nép iránt, mert sor került erre az igazi internacionalista intézkedésre. (A kiemelések az eredetiben – G. J.).

A három hónapos propagandakampány számunkra legtöbbit mondó cikke nem a *Scântea*-ban, hanem a *Romániai Magyar Szóban* jelent meg 1952. szeptember 2-án, szerzője a lap felelős szerkesztője, fő ideológusa, Robotos

²⁹ Ld. termelősövetkezet.

Imre. Rovatcíme: *Tanulmányozzuk Alkotmánytervezetünket* címe: *A MAT megteremtése jelentősen megerősíti hazánk dolgozóinak egységét*. Robotos alaposan dokumentálódott. Az írás nyolc Sztálin idézetet tartalmaz, és a kérdést tanulmányozó számára jelentős támpontokat nyújt a döntés háttérének megértéséhez. Úgy tűnik, hogy a MAT megteremtése: a sztálini szovjet modell kierőszakolt átvétele. A nemzeti kérdés megoldásának sztálini, központi elve: nem kulturális, hanem területi autonómiát kell biztosítani a kisebbségeknek, és ezeken a területeken nem nemzeti ismérv, hanem osztályszempontok szerint elhatárolni az embereket. Ez köti tehát valójában és lényegében a MAT-ot az országhoz, és a sztálini birodalomhoz: nincsenek is és nem is lehetnek valójában területi határok, ha abból indulunk ki, hogy a társadalmi határok nem nemzet és nemzetiség, terület és terület, hanem az osztályok között húzódnak. Az autonómia pedig, tanítja Sztálin, „forma [...] a kérdés lényege az, milyen osztálytartalommal töltjük meg ezt a formát [...] A szovjethatalom [...] az autonómia mellett van, de olyan autonómia mellett, melyben minden hatalom a munkásoké és a parasztoké, melyben a nemzetiségek burzsoáziáját megfosztják nemcsak a hatalomtól, de még a kormányservek választásában való részvételtől is.” A szovjet autonómia nem más, mint „a Szovjetek akarathivatalos formája” – azaz a helyiek megválaszthatják azokat az államhatalmi szerveket, amelyek biztosítják helyi szinten is a proletárdiktatúra megvalósulását.

A MAT megalakítása kísérlet volt arra, hogy az új hatalmat – a meghirdetett és remélt gazdasági, kulturális megvalósításokon keresztül – közelebb vigyék a székelyföldi magyar, nemzetiségi tömegekhez. Csakhogy Erdélyben gyökeresen mások a hagyományok, mint az orosz birodalom végvidékein. A székely rajonok nem tekinthetők Románia viszonylatában elmaradott végvidéknek. Történelmi-kulturális különállás jellemzi őket, az Osztrák-Magyar Monarchiában valóban fejletlen területnek számítottak, de a második világháború utáni Romániában az írni-olvasni tudás, a polgárosultság szempontjából középszintre jutottak – egy polgárosult nemzet, a magyar nemzet hagyományörző részei. Amikor területi autonómiát emlegetnek, akkor a székelyföldi rajonokban a helyi, magyar társadalom a nemzeti-kulturális különállást megerősítő határookra gondol. A társadalom számára az autonómia nem csupán forma – hanem etnikai különállásának elismerése. Hiába sulykolja a propaganda, hogy az „elvtelen magyar egység” elítélendő, a székelyföldi társadalom éppen a magyar egység elismerését látja a területi autonómia megadásában. Ezt látja, és ekként viselkedik. Hivatalosan viszont nem leválasztó és elkülönítő, hanem integráló és uniformizáló politikai tett a Magyar

Autonóm Tartomány létrehozása. Területi határt vontak, hogy intézményesített lehetőségek sorát alakítsák ki az etnikai határok eltüntetésére, az osztályhatárok felépítésére.

Végül néhány szó egy évfordulós cikkről. Előbb a *Scânteia*-ban jelent meg, majd néhány nap múlva átvette a magyar nyelvű sajtó (ld. *Vörös Zászló*, július 29.). Címe: Az Adigej Autonóm Tartományról. Az évforduló ürügyén a propaganda azt fogalmazta meg, milyen is kell legyen, milyen is lehet egy szovjet modell szerint kialakuló MAT. Az Adigej (cserkesz) Autonóm Tartomány egyébként az Orosz Szovjet Föderatív Szocialista Köztársasághoz tartozott, mindössze 300 négyzetkilométer kiterjedéssel (összehasonlításképp: a MAT négy évig létező, legkisebb rajonja, Keresztúr 470 négyzetkilométer nagyságú volt), ahol a lenini-sztálini nemzeti politika új, boldog életet teremtett egy nemzetiség számára, amely azelőtt csak az elnyomatást és kizsákmányolást ismerte.

Társadalmi fogadtatás

A MAT létrehozása, a politikai gesztus félreértése, félremagyarázása románok és magyarok részéről egyaránt indulatokat szabadított fel. Mindkét rész másnak, többnek gondolta a változást, mint ami valójában bekövetkezett. Mindkét fél ugyanabban a paradigmában gondolkozott, ami eltért attól, amit a hatalom sulykolt. A MAT-on belül élő magyarság úgy gondolta, hogy ez határ, nem összeköt, hanem elválaszt: elválaszt a románoktól; azt nem érezték problémának, hogy az ország, Erdély más magyarjaitól is. Ehhez a romániai magyar társadalom, Erdély nagyobb, elkülönülő vidékein élő magyarság egységének nem csak értelmiségi imperatívusként, konstrukcióként kellett volna léteznie. Magyar nemzeti egység a MAT előtt is létezett – de Budapest központtal. Nemcsak Kolozsvár és Marosvásárhely, de olyan kisváros, mint Udvarhely magyar társadalmá is budapesti tükörben és tükör által szemlélte és ismerte fel önmagát.

Az Alkotmánytervezet megjelenése, és a MAT létrehozásának szándéka meglepetésszerűen érte az embereket. A társadalmi fogadtatás részletesebb, mélyebb elemzésére nincs kellő anyagom. Szórványos adatokat említhetek arra vonatkozóan, hogy román és magyar részről igencsak nagy volt a tanácstalanság, forrtak az indulatok ezekben a napokban. Egy éppen Tüsnádfürdőn, a nagyszámú román vendéget fogadó üdülőhelyen gyakornokoskodó röntgen-szakorvos így emlékezik a hír megérkezésére: „Hát én akkor éppen Tüsnádon voltam ilyen

detasáláson,³⁰ ahogy akkor mondták. S reggel csődület volt a poliklinika előtt. Semmiről nem volt addig szó az újságokban, én nagy újságolvasó voltam már gyermekkorom óta. Hanem ezek az emberek ott jajgattak, 'vai, vai, Ardealul nostru, Tușnadul nostru, este cedat ungurilor din nou, ce porcărie',³¹ s ottan kiabáltak. Na és akkor kimentünk, hogy kérdezzük meg, miről van szó, s ők már hallották a rádiót, a kommunikét, s elmondták, hogy Tușnadul nostru este cedat, și Borsecul nostru, si Sovata noastră,³² mindenki el van csedálva³³ a magyaroknak, s ilyen disznóság, s olyan disznóság, s meg voltak ijedve, hogy itt Magyarország lesz, s pakolták a cuccukat, s pucoltak haza Bukarestbe, s ahova valók voltak. Úgy hogy egy nap alatt kiürült Tușnádfürdő, csak a magyarok maradtak s az alkalmazottak. Aztán később, amikor kiderült, hogy ez nem 'csedáré volt', s hogy ez tulajdonképpen csak név volt, s ennek semmi következménye s semmi közigazgatási előnye nem volt a magyarok számára, akkor kezdtek visszazállingózni. Mert voltak tisztviselők is Tușnádfürdőn, azok is ijedtükben elpucoltak, azt hitték, jönnek megint a magyarok. Nem volt feldolgozás, ilyesmi, hát akkor nem törődtek [...] (Plakátok nem voltak?) Semmi, hát mondom, innen tudtuk meg, újságolvasó voltam, de innen tudtam meg, hogy a románok jajgattak, hogy el van csedálva szegény Tușnádfürdő. Ők nagyon szerették, hát Tușnádfürdőre jártak '18 előtt is, a XIX. század végén, s nagyon szerették ezeket a nyaralóhelyeket, Borszékét is, mert itt civilizáltabban voltak, mint a regáti fürdőhelyeken. Ide jártak."³⁴

A frissen alakult Toplica rajonhoz tartozó Monoron az a rémhír terjedt, hogy a román gyerekeknek magyarul kell tanulniuk; a lakosság arról érdeklődött, hogyan történik majd a lakosságcsere.³⁵ Interjúzás során hallottam több embertől is: azt se tudták akkoriban pontosan, Magyarországon vagy Romániában élnek; hogy a MAT kicsi Magyarország volt. Egy frissen kihelyezett tanár így számolt be az első találkozásról ezzel a mentalitással: „(Marosvásárhelyen járt azelőtt, vagy akkor ismerkedett a várossal?) Akkor ismerkedtem, s azt is megmondom, hogyan volt az az ismerkedés. Úgy volt, hogy Kocsárdra, Kocsárdon át kellett szállni, jöttem Kolozsvárról. Jöttem a batyummal, a legénybútorommal, ami egy hatalmas csomag volt. És a vonaton elég kevesen voltunk. S jön a kalauz, s látom, mindenütt magyarul beszélnek, a vonaton is.

30 Ld. 'oda voltam kinevezve'.

31 Magyarul: „Jaj, jaj, a mi Erdélyünk, a mi Tușnádunk, újra átengedték a magyaroknak, mi-csoda disznóság...”.

32 Magyarul: „A mi Tușnádunk át van engedve, és a mi Borszékünk, és a mi Szovátánk.”

33 Ld. 'el van adva'.

34 Részlet a MAT történetének feltárását célzó, általam készített életút-interjúk egyikéből.

Interjúalany D. I. marosvásárhelyi orvos.

35 ANM, Fond 1134 CRMP, 59/1952. 113–120. Secția Propagandă și Agitație.

Én is szóba elegyedek a kalauzzal. Pontosabban ő kérdezett meg, a jegy megvizsgálása után, hogy jártam még Vásárhelyen? Mondom, hogy nem, valahogy elkerültem, sokat hallottam róla, de soha nem jártam. Pedig légvonalban nem vagyunk csak száz kilométerre tőle. S azt mondja: meglátja maga, hogy valóságos kis Magyarország. Ott nem hall egy román szót sem. S elkezdte dicséreti, hogy így, s úgy. [...] Na így informálódtam a vonatom. S ez így is volt, nem hallottam román beszédet, effektíve, akármerre ment az ember, a piacon, az üzletek, ott magyarul beszéltek, a Víkend telepről nem is beszélve, s ilyen helyekről, vendéglőkről. Aztán a cigánymuzsika, a magyar nóta ment nap mint nap. Mint legényember naponta mentem vacsorázni, flekkent enni. Hát olyan hangulatos volt a város, öröm volt élni”.³⁶

Egy marosvásárhelyi orvos a következőket mondta: „Írom az önéletrajzomat, s éppen ott leírom, hogy volt egy időszak itt Romániában, amikor nem tudtuk, hogy milyen országban élünk. Magyarországon vagy Romániában. Nem volt nacionalizmus.”³⁷

Az emberek afelől érdeklődtek, használhatják-e ezután a magyar zászlót, vagy milyen katonaság lesz a MAT-ban, és a magyar fiatalok, akik a MAT területén élnek, hol töltik a katonai szolgálatot. Novák Nándor sepsiszentgyörgyi tisztviselőt az MNSZ agitátorként küldte ki egy faluba az új Alkotmány vitája kapcsán, ahol megkérdezte, miért nem teszik ki a magyar zászlót, mert Sepsiszentgyörgyön már megtették.³⁸

Az újonnan alakult Tartományi Pártkollégium több vizsgálatot is folytatott a nacionalista-sóvén megnyilvánulásoknak tartott jelenségek okainak, kiterjedésének felderítésére. A rajoni pártbizottságok vizsgálati nyomán írt jelentéseket később összesítették. Ez ugyan nem nyújtja a jelenség árnyalt képét, de megtudhatjuk belőle, hogy magyar és román részről egyaránt „kis bécsi döntésként” értékelték és élték meg a változást. Lécfalván és Nagyborosnyón a toronyban előkészítették „a horthysta zászlót”, hogy kitűzzék. Kibédén Szabó Rozália özvegyasszony a kulák Bereczki Ferenc biztatására kitűzte a házára a magyar horthysta zászlót. Nyárádtőn az alkotmánytervezet megjelenése után Szabó Dénes és Rácz, a helyi milicista Sfarli Gyula lakásán együtt ünnepelték az új alkotmányt, majd „Rácz és Szabó kilakoltatott 6 román kulákot, és helyükbe magyarokat költöztetett, anélkül, hogy kilakoltatási parancsot kaptak volna”. Kézdivásárhelyen Áros István városi néptanácsi képviselő

36 Részlet a MAT történetének feltárását célzó életút-interjúk egyikéből. Interjúalany L. J., később, a hatvanas-hetvenes években a Pedagógiai Főiskola rektora volt.

37 Uo. Interjúalany D. L. orvos.

38 ANM, Fond 1134 CRMP, 53/1952. 30–38. Colegiul de Partid.

felesége azt mondta, hogy a férje, aki aktivista, intézkedik majd, hogy az Apro-zár³⁹ román nemzetiségű elárusítónőjét kicseréljék egy magyar nemzetiségűvel. Kovászna városában Manole Mihai, a Néptanács Pénzügyi Osztályának alkalmazottja kijelentette, hogy a magyarok ne büszkélkedjenek a MAT-tal, mert hamarosan eljön az 1944-es esztendő, és akkor majd sírni fognak. A kovásznai bank igazgatója, Magyarai Sándor azt hangoztatta, hogy a magyarok örülhetnek, mert a román bankigazgatók helyére most magyarok kerülhetnek. A Kovásznához tartozó Vajnafalva üdülőjének igazgatója, Abrahanovici azt mondta a szövetkezeti dolgozók előtt, hogy ne higgyenek az alkotmánytervezet által megjelölt MAT-ban, mert az nem szolgál mást, mint elszigetelni a magyarokat a románoktól, és az autonóm tartomány dolga nem egyéb, mint kitalálás. Csíkszentmihályon Lakatos Károly és Todor Gavril szóváltásba keveredett, Lakatos azt mondta Todorinak, hogy 1944-ben, „a felszabaduláskor” „ti románok elüldöztétek a magyarokat, de most a MAT-ban a kisebb testvér vagytok és nem tehetitek meg ezt”. Mire Todor azt felelte, hogy a MAT-ban a románoknak nem biztosítanak egyenlő jogokat a magyarokkal. A csíkszeredai tőzefeldolgozó vállalatnál Lajos Domokos raktáros azt mondta Balazs Gheorghe technikai vezetőnek, hogy mint románnak nincs mit keresnie a Magyar Autonóm Tartományban. Csíkmadarason a pártalapszervezet titkára és a néptanács elnöke verekedést szervezett a magyarok és románok között, néhány románt a pincébe vittek és ott verték meg őket. Éjszaka ittasan azt kiáltották az utcán, hogy a románoknak nincs mit keresniük a MAT-ban.⁴⁰

Valószínű, hogy az összefoglalásban kiemelve, felsorolásszerűen említett esetek helyi kontextusba illeszkednek. Egynek-egynek a részletesebb feltárása mutatná meg, hogy valójában mi miért is történt. Esetünkben a lényeg a központi, egyneműsítő gondolkodás sémája: a nacionalizmus-sovinizmus egyaránt jelen van románok és magyarok, egyszerű emberek és bankigazgatók vagy néptanácsi alkalmazottak körében, tehát harcolni kell ellene. Ezt pedig csakis a központ által kialakított módszerekkel, központi irányítással és központi ellenőrzés mellett lehet megtenni. A MAT újabb alkalom és ürügy arra, hogy a harcot fokozzák, a párt és vezetői körüli egységet még szorosabbra fűzzék, még jobban megköveteljék.

³⁹ Értsd: zöldséges.

⁴⁰ ANM, Fond 1134 CRMP 59/1995. Secția de propagandă și Agitație. 64–65. Sinteză din referatele Comitetelor raionale de Partid asupra manifestărilor naționaliste și șovine din Regiunea Autonomă Maghiară.

Az ideológia, amely a gyakorlati cselekvéseket és az értelmezést irányítja, nem új. A MAT megszületése előtt is voltak a tartomány területén nacionalista-sovinisztának tartott megnyilvánulások. Még Maros tartomány idején, 1952. április 21–22-én, az ortodox húsvétkor a párt nagyméretű helyi akciót szervezett, bevonva nemcsak a tartományi, rajoni aktivistákat, hanem a marosvásárhelyi pártiskola több mint száz növendékét is. Vége felé közeledett a tavaszi vetési kampány, és az akciónak az volt a közvetlen célja, hogy ünnepnap is munkára mozgósítsa a falusiakat. Ugyanakkor, természetesen, az egyházi ünnep ellenében, az uralom kiterjesztésének és gyakorlásának igen markáns szimbolikus gesztusa volt ez. Az akcióról készült jelentés egyértelműen mutatja, hogy mindenütt nagy ellenállás fogadta a kiküldötteket.⁴¹ Szabédon Ștefan Pop párttitkár „sovén” megnyilvánulása, hogy ha a magyarok két napot tartottak, akkor nekik is joguk van ehhez. Monoron az alapszervezeti titkár azt mondta, hogy „nincs ideje gyűlésbe menni, mert kell menjen a templomba. A Néptanács szolgálatosa, valamint a kultúrház igazgatója, Achim Ioan is felszólalt a delegátusokkal tartott gyűlésen, mondván hogy a párt delegátusai azért jönnek a faluba, hogy elrontsák az emberek vallását, és hogy a magyarok 3 napon ünnepeltek, a zsidók 8–9 napon keresztül, és csak a románokat nem hagyják ünnepelni”. Ţaġun „Lăzăreanu Toma azt hangoztatta a gyűlésen, hogy ő először román, és csak azután kommunista, és nem ment a mezőre, sőt, április 21-én hazaküldte az eke mellől Pașca kulákot, megkérdezve, hogy román-e”. Csapón Vrancea Șofron és Păcurar Ștefan azt mondták, hogy ők a templomba mennek, mert keresztények, és azért adott az Úristen ünnepet, hogy azt megüljék. Frunzeni faluban Moldovan Vasile párttitkár azt mondta, hogy nem megy dolgozni, mert fél, hogy megdöglenek a tehenei.

Az akció résztvevőinek végkövetkeztetése: a községek többségében az akció közben soviniszta, azaz: a pártutasítás ellen nemzeti különbségekre, „előjogokra” hivatkozó kijelentéseket és magatartást tapasztaltak még az alapszervezetekben, tömegszervezetekben és az államapparátus szervezeteiben is. A nacionalizmus és a sovén magatartás leküzdésére azt javasolták, hogy minden alapszervezetben jól felkészült elvtársak dolgozzák fel a nemzeti kérdést. Értelmezésem szerint ez ügyben olyan tömegméretű és egységes megnyilvánulást tapasztaltak, hogy különösebb szankciókra semmilyen szinten nem gondoltak. Mindez azért fontos, mert mutatja: a MAT megalakításakor, az ideológiai elveknek, a működés kereteinek kimunkálásakor a hatalomnak

⁴¹ Jelentés a tartományi aktivisták és a Pártiskolában levő elvtársaknak 1952. április 21–22-én a vetési kampány erősítésére végrehajtott akciójáról. ANM, Fond 1134 CRMP, 58/1952. Secția Agrară. 43–55. 1952. április 30. A példákat a továbbiakban innen veszem.

figyelembe kellett vennie azt is, hogy a társadalom hogyan reagál a fentihez hasonló esetekben.

Véleményem szerint egyaránt vonatkozik a tartományon kívül, valamint a tartományban élő romániai magyarokra Gheorghiu-Dej 1953 januári kijelentése: Romániában megoldották a nemzetiségi kérdést. A kijelentés gyakorlati következményeire tett utalásra csak egy jóval későbbi iratban bukkantam. A megalakulástól a megszüntetésig hangoztatott hivatalos álláspont szerint a MAT a marxi-lenini nemzetiségpolitika helyes alkalmazásának eredménye, a helyes formája annak, ahogy a Román Munkáspárt, a román állam megoldotta a nemzetiségi kérdést. A Központi Bizottság propaganda és agitációs osztályának főnöke, Leonte Răuțu 1959 márciusában Marosvásárhelyen, egy az Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetben leleplezett nacionalista megnyilvánulás kivizsgálása után kijelentette: „A nemzeti problémát mi megoldottuk. A harc azonban a nacionalizmussal hosszú ideig fog még tartani”.⁴² Úgy is lehet érteni: a harc azok ellen folytatódik, akik azt állítják, és amellet érvelnek, hogy nem oldották meg a „nemzeti problémát” Romániában, vagy akik a MAT-ban és azon kívül nacionalista-soviniszta magatartást tanúsítanak. Azaz, és ebben az 1952-es fordulatot ebből a szempontból hangsúlyozó szerzőknek van igazuk: a MAT megalakulásával bevezetik a magyar nemzeti magatartások, megnyilvánulások kettős (MAT-on belüli és azon kívüli) román állami kontrollját. A MAT egyetlen specifikuma, a létrehozó hatalom elképzelése szerint, hogy magyar nyelven folyik itt az osztályharc, és a magyarok között épülnek az osztályhatárok.

Mindjárt az első momentum, amely erre az aspektusra, az újjászerveződdő kontrollra hívja fel a figyelmet közvetlenül a MAT megalakulása után: a rajoni szinteken végrehajtott vezetécserék. Egyfelől természetesnek felfogható folyamat: az új szerkezet kialakítása új embereket kíván. Érthető ez azoknál a rajonoknál, amelyek most kerültek a marosvásárhelyi tartományi vezetőség hatókörébe: Seps, Kézdi. De ugyanez történik Gyergyó rajonban is, amely azelőtt is Maros tartományhoz tartozott. Döntően magyar többségű rajonokról van szó, és a leváltás indoklásában ott található a Luka-féle jobboldali elhajlásra való utalások mellett a „nemzeti egység” emlegetése is. Az új összetételű pártkollégium már augusztus 22-én jelentést állított össze a Gyergyó rajonban tapasztaltokról, melynek konklúziója: fegyelmezetlenség, „rendetlenség és anarchia” a rajoni pártbizottságnál, valamint az osztályellenség manőverei nyomán a rajoni pártbüroban létező magyar nemzeti egység –

⁴² ANM, Fond 1134 CRMP, 224/1959. Ședințe de birou. 86–96.

emiatt leváltásra javasolja az első titkárt és a titkárokat.⁴³ Szeptember 13-án vitatják meg a Kézdivásárhely és Sepsiszentgyörgy rajonokban végzett feltárások eredményeit, elsősorban azokat, amelyek az Alkotmánytervezet vitájával kapcsolatos nacionalista-sovén és osztályellenes megnyilvánulásoknak tekinthetők.⁴⁴ A kézdivásárhelyi vezetők cseréjére egy újabb, szeptember 30-án tartott megbeszélésen tettek javaslatot.⁴⁵

A társadalom szintjén a probléma hivatalos, sorozatos, propagandisztikus vagy erőszakszervek beavatkozásával történő „kezelése” nem járt különösebb, a vélekedéseket és magatartásokat alapvetően módosító eredménnyel. Négy év múlva, 1956 januárjában, amikor az újabb területi-adminisztratív át-szervezés során Toplica rajonhoz csatolták az addig Neamț megyéhez tartozó Gyergyótölgyest és Gyergyóhollót, az ottani románok kérvényben terjesztették elő, hogy nem akarnak Magyarországon élni.⁴⁶ Több jelentés is szól arról, hogy Csíkban, Gyergyóban a fiatalok magyar trikolorral feldíszített kalapban jelentek meg a rajonközpontban a sorozáson.⁴⁷ Az ötvenes évek második felében megsokasodtak az ilyenfajta jelentések, beszámoltak többek között Horty-dalok énekléséről, vagy arról, hogy Kovásznán a vendéglőben a székely himnuszt énekeltek, s a jelen levő milicista nem avatkozott közbe.⁴⁸ Az ötvenes évek végén bekövetkezett hangulatváltozást jelzi, hogy Csupor Lajos titkársági ülésen beszélt arról, hogy Gyergyóban rémhírek terjednek, miszerint egyesek emigrálni készülnek a Magyar Népköztársaságba. Ellenszerként „előadásokat tartanak Ditróban, Remetén és más községekben az aktuális politikai problémákról, kapcsolva ezt a hazafiság kérdéséhez.”⁴⁹

A MAT határai pedig, ha a napi működést tekintjük, nem elválasztanak, hanem igenis összekötnek. Erre fokozatosan jönnek rá mindazok, akik az első időszakban vágyaik szerint éltek meg a helyzetet, illúzióknak hittek. Így igen hamar ráébrednek a valóságra azok az ifjak, akik a szentkeresztbányai fémipari szakiskolát végezték el 1952 végén, valamint az ifjak szülei, rokonsága, környezete is. Ugyanis az ifjú székely szakmunkások

43 ANM, Fond 1134 CRMP, 53/1952. 16–23. Colegiul de Partid (Pártkollégium), Raport informativ asupra celor constatate cu ocazia anchetei nostre în raionul Gheorgheni. 22. aug. 1952.

44 ANM, Fond 1134 CRMP, 53/1952. 30–38. Colegiul de Partid, Proces verbal al ședinței de lucru din 13 septembrie 1952.

45 ANM, Fond 1134 CRMP, 53/1952. 53–60. Colegiul de Partid, Proces verbal al ședinței de lucru din 30 septembrie 1952.

46 ANM, Fond 1134 CRMP, 143/1956/143. 198–203. Ședințe de birou.

47 Pl. ANM, Fond 1134 CRMP, 1955/117. Ședințe de birou. 122–144.

48 ANM, Fond 1134 CRMP, 119/1955. Ședințe de birou. 166–184.

49 ANM, Fond 1134 CRMP, 237/1959. Ședințe de secretariat. 116–119.

közül 62-t, azaz legnagyobb részüket az ország különböző, távoli fémipari központjaiba helyezték ki. 21-en egyenesen Brăilára kerültek, de onnan mind egy szálig hazajöttek.⁵⁰ Inkább visszaálltak a szüleik mellé gazdálkodni, minthogy román környezetben kezdjék jelentős anyagi előnyökkel kecsegtető munkás-karrierjüket.

Ez a kihelyezés is jelzi: a tartományt és embereit, bármiről szólt is a propaganda, a politikai szándék már kezdetektől fogva nem külön táborba terelni, és külön kezelni, hanem integrálni akarta. Csak éppen más megfontolások szerint, más ritmusban, más módszerekkel, mint Romániának a MAT-on kívüli területeken élő magyarjait.

IRODALOM

- Deletant, Dennis: *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc 1948–1965*. Iași, Polirom, 2001.
- Endroi, Nicolae – Pușcaș, Vasile: *Maghiarii din România*. Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1995.
- Fischer-Galati, Stephen: *The New Rumania. From People's democracy to Socialist Republic*. The M. I. T. Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, 1965.
- Frunza, Victor: *Istoria stalinismului în România*. Humanitas, București, 1990.
- Ionescu, Ghiță: *Communism in Rumania 1944–1962*. Greenwood Press, Publishers, Westport, Connecticut.
- Lipcsey Ildikó: 35 éve alakult meg az erdélyi magyar autonóm tartomány (1952–1968). *Kritika*, 1987, 9. 6–9.
- R. Süle Andrea: Románia politikátörténete 1944–1990. Hunya Gábor – Réti Tamás – R. Süle Andrea – Tóth László: *Románia 1944–1990. Gazdaság- és politikátörténet*. Atlantisz Medvetánc, 1990. 199–274.
- Schöpflin György: *A magyarok helyzete Romániában*. Magyar Füzetek könyvek. Paris, 1979. 23–71.
- Sztálin, I. V.: A szovjethatalom politikája a nemzetiségi kérdésben. *I. V. Sztálin művei*. IV. kötet. 1917. november – 1920. Szikra kiadás, Budapest, 1950. 370–383.
- Tănase, Stelian: *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej. 1948–1965*. Humanitas, București, 1998.
- Telegdi Elek: La situation de la minorité hongroise dans la Roumanie actuelle. *Etudes*, 1963, No. 1–4. 91–103.
- Tóth Sándor: *Jelentés Erdélyből II*. Magyar Füzetek könyvek 13. Paris, 1990.

⁵⁰ ANM, Fond 1134 CRMP, 73/1953. 1953. február 2, Informări trimise la CC.

Veress Emőd: Az 1950-es néptanácsi képviselőválasztás mechanizmusa. *Areopolis. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok II.* Litera Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2002. 195–203.

Vincze Gábor: Nemzeti kisebbségtől a „magyar nemzetiségű románokig”. *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből.* Státus, Csíkszereda, 1999. 67–106.

JÓZSEF GAGYI

A connecting border?

In July–September 1952 new internal borders were drawn up in Romania, about which the press of the time wrote in connection with the Hungarian Autonomous Region: “the border is not a dividing line, but a sign of brotherhood and trust, which connects”. As a definition, a border separates two entities. The function of the paradoxical ‘connecting’ border, as a result of the changing nationality policy of the communist party, was to divide and rule Romanian Hungarian society in the following years.

Territorial-administrative reorganisation in Romania copied the Soviet model, it established the Soviet, precisely the Stalinist reality (i.e. worked out and implanted in practice by Stalin, as the commissar of nationality issues) of analysing and dealing with the nationality issue. Adopting the Soviet model in this respect was unique in the so-called People’s Democracies, i.e. an autonomous region on nationality grounds was born. This essay examines the development, the conditions and the position of a society under new administrative circumstances, i.e. the Hungarian Autonomous Region, as well as the reactions generated in the process of its formation.